

Povinnost solidarity aneb Pomoc „na dálku“

Vojtěch Brodský (Gymnázium Hostivice)

Na základní škole se mnou chodilo do třídy několik dětí s cizími kořeny. Pamatuji si na spolužáka, jehož rodiče pocházeli z balkánského Kosova. Územně malé země, do které vždy v atlase o prvouce hrdě zapichoval ukazováček, aby nám ukázal, kde bydlí jeho babička. Na vánoční besídku nám přinesl ochutnat fliu, kosovskou národní pochoutku, a na naše dotazy, proč jeho rodiče z Kosova odešli, odpovídal, že v jejich zemi byla válka. Nebyl to ale jediný spolužák, který pocházel ze zahraničí. Ve třídě jsme měli i Nikitu, Bělorusa. Nikita o své zemi nemluvil tak často jako spolužák z Kosova. Vzpomínám si, že jednou nám trochu lakonicky popsal, jak to vypadá v Minsku a dodal, že rodiče ze země odešli kvůli ekonomické krizi. Toť vše. O své zemi nevyprávěl tak vášnivě jako spolužák Kosovec. Zpětně, když si pročítám zprávy o dění v Bělorusku, v těchto mých vzpomínkách ze základní školy spatřuji určitou symboliku vypovídající o stavu běloruské národní identity.

Běloruská národní identita je neblaze ovlivněna intenzivní přítomností ruského velmocentství. Atributy národní identity jako jazyk a náboženství se tu nachází v podivné nejednoznačnosti a paralelité. Dodnes se vedou spory o to, zda by se měla užívat původní Taraškievičova mluvnice, nebo v roce 1933 za vlády Stalina reformou ustanovená narkomovka, která běloruštinu přiblížila ruštině. Důkazem může být nedávný spor o Wikipedii, kdy se v roce 2006 část běloruské redakce odtrhla, aby začala psát Wikipedii novou podle původních Taraškievičových pravidel. Ani v náboženství není běloruský národ jednotný. Bělorusko se nachází na třecích plochách katolické a pravoslavné církve. Do roku 1839 na území Běloruska existovala i církev uniatská, kterou někteří považovali za běloruskou národní víru. Uniatská církev se však rozpadla, když byla oběma vlivnějšími církvemi pohlcena.

Pro Bělorysy ale národnostní otázky po rozpadu Sovětského svazu nebyly hlavním tématem. Národ na otázky národního sebeuvědomění, jako již zmíněné mluvnice, které byly obsahem programu tehdejší opozice, neslyšel. Když ztratil důvěru i v tehdejší zkorumpovanou vládu, která ekonomický stav po rozpadu Svazu nedokázala řešit, vznikla přívětivá atmosféra pro komunistu a bývalého ředitele sochvozu Alexandra Lukašenka. V důsledku ekonomických problémů se národní vědomí otočilo retrospektivně za rudými včerejšími blyštícími se sociálními jistotami. Tímto politickým jazykem začal Lukašenka mluvit a totalitou kulturně pokřivený národ si získal. Nemůže být většího lákadla pro apolitický národ, který národní kulturu nepovažuje za prioritu než sociální jistoty. Běloruský národ nebyl schopen přijmout vzrůstající národní suverenitu, které se jí dostalo po rozpadu Sovětského svazu. Moskevskému centru bylo blízko jak geograficky, tak politicky. Běloruské vědomí, 70 let pod vlivem ideologie prosazující politiku věčnosti, se začalo ubírat retrospektivně, z pohledu geografického východně.

Václav Havel ve své eseji *Moc bezmocných*, kde charakterizuje tehdejší totalitní systém Sovětského svazu, píše: „*Není lokálně omezený, ale panuje naopak v celém ohromném mocenském bloku...*“, a přestože každá země Svazu má své zvláštnosti, jsou

ohraničeny podle Havla tím, co je spojuje v jeden svaz. *Podřazeností* zájmům velmocenského centra. Běloruské vědomí nebylo po rozpadu Sovětského svazu na destrukci tohoto systému a absenci *podřazenosti* připraveno a nijak po tom ani netoužilo. Ostatně ve volbách do Nejvyššího sovětu rok před rozpadem Svazu komunisté získali 90% hlasů...

Běloruské apolitické kolektivní vědomí se ale nyní po mnohaletém útlaku probudilo. Bělorusové se rozhodli neakceptovat poslední zmanipulované prezidentské volby a nepřijmout skutečnost, že by otěže diktátorské moci zůstaly i po 26 letech stále v rukou Lukašenka. Došlo tak k převratné situaci, ve kterou běloruské elity doufaly už od Lukašenkova nástupu v roce 1994. Běloruský lingvista a spisovatel Aleš Ancipienka v jedné ze svých esejí o stavu běloruského národa napsal: „*Jednou však dojde v kolektivním vědomí ke zlomu a tento afektovaný a na instinktech založený komplex nevyššího vůdce-vládce se Bělorusům rozpadne před očima.*“ A k tomuto zlomu právě došlo.

Václav Havel hovořil o fenoménu postkomunismu, význačném období po pádu komunistického režimu. Jedná se o období, ve kterém se stát vyrovnává se svou zkušeností s komunismem. Teprve se tvoří právní řád a přetváří se společenské hodnoty komunismem deformované. V lepším případě podniká přestavbu na stát demokratický. Určitým úspěšným vyvrcholením tohoto období je zapojení se do konceptu mezinárodní spolupráce a s tím i spojená deklarace demokratických hodnot, ze kterých tato spolupráce vychází. Tímto důležitým krokem se stát identifikuje jako vyspělý a schopný mezinárodní spolupráce. Pro nás byl vyvrcholením této transformace vstup do organizací, jako jsou OSN, NATO a nakonec Evropské unie.

Být součástí Evropské unie, této platformy pro mezinárodní spolupráci, znamená cítit a prosazovat práva vycházející z historické listiny *Magna charta libertatum* vzniklé na popud anglických šlechticů před více než osmi sty lety. Jsou to právě lidská práva, která zajišťují svobodu a důstojný život občanům členských států Unie. Skutečné hodnoty těchto práv si je člověk vědom tehdy, pokud se cítí povinen se o ně zasazovat i mimo své *prostředí*. Úlohou členského státu a Unie jako celku není pouze tato práva cítit, ale zasazovat se o ně tam, kde dosud prosazeny nebyly. Aspekt lidských práv a svobod by tak měl být v jednání Evropské unie s těmito státy fundamentálním všudypřítomným prvkem. Snaha o prosazování lidských práv lidskoprávními státy může mít v koncovém měřítku i vliv na ně samotné. Budou podvědomě upevňována i tam, kde již byla prosazena.

Tvrzení, že Bělorusko se nachází mimo periferii českého politického zájmu, bude více než pravdivé. Ve výšce naší společenské a politické inspirace se tato východní země nenachází. Mezi námi a Běloruskem naše národní vědomí nevidí silné pojítko, které by bylo zásadní pro zdejší společenský vývoj. Místní posametový vývoj si vybral cestu západních vzorů. Cestu, která se s jeho politickými souřadnicemi, zvláště po nástupu Lukašenka k moci, neprotínala. Na Bělorusko bychom ale neměli zapomínat. Svým osudem je nám Bělorusko blízké, řekl Václav Havel při založení iniciativy Občanské Bělorusko v roce 2005.

Bělorusko se nacházelo v kleštích komunismu dvakrát déle než my. Toto totalitní

mezidobí, dvojnásobně delší než u nás, a intenzivní vliv Ruska, zapříčinily roztržité národní identity, které i tak, nutno podotknout, nestály na silných základech. Naším štěstím oproti Bělorusku bylo, že naše národní identita byla před přiškrcením komunistickými kleštěmi silnější a odolnější. Nedošlo k destrukci. Národnostní otázky, v případě německého poválečného odsunu i krvavou cestou, byly vyřešeny ještě před Vítězným únorem.

Náš přístup k událostem v Bělorusku by měl být o to pozornější, o co víc jsme Bělorusku blíže jakožto státu bývalého východního bloku. Náš společný osud, zkušenost totality, která tvoří náš vztah s Běloruskem, nám dává určitou povinnost vyjadřovat se k událostem, které se v Bělorusku dějí. Nebýt k nim lhostejní. To je ostatně role postkomunistických států v Evropské unii. Jejich přítomnost v tomto uskupení má být zprávou ostatním členským státům o tom, že se zde stále vyskytují státy, kde samozřejmosti jako svoboda projevu mohou být stále ideály, za které se musí bojovat. Kde fyzické týrání politických vězňů je legitimním nástrojem vládnoucího režimu. Kde právní stát byl zdeformován na právní frašku a volební proces na parodii voleb. Úkolem posttotalitních států v Evropské unii, tedy i nás, je vytvářet tuto reflexi a být motivačním činitelem k obhajobě lidských práv ve světě.

Vyjadřování se k potlačování lidských práv a svobod je bezesporu věcí solidarity. Motivací k obhajobě boje za lidská práva není žádný materiální zisk, žádný profit. Měli bychom k tomu být vyzýváni svým vlastním uvědoměním hodnoty lidských práv. Motivací je naplnění vnitřní odpovědnosti a stvrzení zájmu člověka o dění ve svém okolí. Jedná se o Patočkovu *jednání pro druhé*, kdy se člověk dostane za horizont svého *prostředí* a koná pro druhé. Není lhostejný k dění kolem sebe, v evropském i světovém měřítku. Patočka rozvíjí myšlenku *solidarity ořesených*, solidarity národa, která zažila ořes, v našem případě nacismem a následnou komunistickou totalitou. Podle Patočky má tento ořes na svědomí pochopení toho, oč v dějinách jde, konfliktu *holého života s životem na vrcholu*. O pochopení hodnoty lidských práv, které nás oddalují od *holého života, úživy* a lidské zájmy přibližují těm duchovním. Podle Havla je pro posttotalitní země povinností naplňovat tuto solidaritu ořesených a být solidární s těmi, kteří trpí bezprávím.

Slovo solidarita pochází z latinského *solidus*, označení pro stálost a celistvost. Pojem *obligatio in solidum* v římském právu označoval vzájemnou záruku dlužníků. Není pak solidarita výsledek také jakéhosi vzájemného ručení? Výsledek dohody o vzájemném bezpodmínečném ručení v našem případě za elementární lidská práva? Konsekvencí vzájemné dohody o povinnosti druhých hájit ty, kterým jsou lidská práva odepřena?

Lidská práva jsou mravního charakteru a stát by měl být podřízen suverenitě a jakési nadřazenosti lidských práv. Stát by neměl jít proti nim, naopak sloužit jim jakožto nejvyššímu mravnímu principu. Věc solidarity tak není věcí ovlivňování národních zájmů státu. Nejedná se o vyvíjení protivládních aktivit cizími subjekty na území daného státu. Jedná se o vnější podporu a obhajobu fundamentálních pilířů vyspělého státu, které jsou v ideovém rozporu s každým totalitním režimem. Sama běloruská opozice si je vědoma toho, že přehnaná náklonost k Evropské unii i k Rusku pro nabytí vlastní suverenity není vhodná. Bývalý diplomat a ředitel běloruského národního divadla Pavel Latuška nedávno uvedl, že se Bělorusové nechtějí přátelit s Unii proti Rusku ani s Ruskem proti Unii.

Dodal, že obě strany jsou pro Bělorusko důležité.

Vzhledem k našemu společnému osudu je o to více smutné, že český premiér Andrej Babiš odmítl účast Světlany Cichanouské na sjezdu V4. Odmítl ji krátce po schůzce s Pavlem Latuškou, který žádal premiéra o podporu. Je zřejmé, že premiér si neuvědomil náš společný osud, naši roli v Evropské unii a opomenul zodpovědnost nás, jakožto otřesených. Učinil tak i přesto, že na počátku protestů jednal přívětivěji a prohlásil běloruské prezidentské volby za zfalšované. Evropská unie později učinila totéž.

Bělorusko má naději na změnu a Lukašenko si je vědom toho, že jeho autorita slábne. Již před volbami byl nucen stíhat opoziční kandidáty a při volbách zfalšovat počet hlasů hlavy opozice Světlany Cichanouské. Protesty v ulicích jsou násilně potlačovány policií, které není stydno zakročit proti ženám. Protestující končí ve věznicích, kde je lidská důstojnost prázdňným pojmem. Bělorusové si přejí změnu režimu a to může trvat dlouho. Jak budou Bělorusové vytrvalí, záleží na nich, ale vnější podpora a vyjádření solidarity má v mentální rovině na společnost v Bělorusku větší vliv, než si možná myslíme. Právě mentální vliv na běloruskou společnost, pocit, že za nimi někdo stojí, je jejím hlavním cílem a tím bychom se také měli řídit. Jako Evropská unie i jako posttotalitní stát s blízkým historickým osudem.

Nejsem si jistý, že svého bývalého spolužáka Nikitu někdy ještě uvidím, ale kdyby se tak přece jen stalo, zajímalo by mě, jestli i v něm došlo k nějakému zlomu a silnějšímu národnímu uvědomění jakožto stoupence běloruské menšiny v Česku. Vyprávěl by mi hrdě o běloruských dějinách a národních pokrmech? Jak by běloruskou kulturu předával svým dětem? Vrátil by se zpět do Minsku, odkud pochází? Naše životní cesty se už možná nikdy neprotnou, ale vědomí, že vyjádřením solidarity splním svou povinnost a zároveň „na dálku“ pomohu jemu i jeho domovině, která bojuje o svou národní i mravní suverenitu, ve mně vytváří jistotu, že být solidární má smysl.